PARTIZANSKA JEDINICA NA VIŠEVICI I NJENO POVEZIVANJE S DREŽNICOM, BRINJSKIM GORNJIM KRAJEM, GORSKIM KOTAROM I VINODOLSKIM MJESTIMA

Andrija Tus

Kada je krajem srpnja 1941. osnovan partizanski logor na Viševici, jedna od glavnih preokupacija druga Tome Strizića i drugova koji su s njim sudjelovali u organiziranju oružane borbe, bila je kako održati kontinuitet dotadanjih veza s pojedinim mjestima u Vinodolu i povezati se s Drežnicom i Brinjskim gornjim krajem te s komunistima Liča i Fužina u Gorskom kotaru. Naime, odlaskom u šumu, odnosno u partizane, jednog dijela komunista Bribira i Ledenica: Tome Strizića, Blaža Kalafatića i Milana Mataije koji su uglavnom i održavali veze s drugovima iz susjednih mjesta, te su veze dobrim dijelom bile poremećene. Jedino je tada redovno funkcionirala veza između Bribira i Selaca putem Jože Dorića iz Bribira. Postojala je veza i s Grižanima, ali ne tako čvrsta i stalna, putem Luke Marušića. Posredovanjem Ladislava Vivode održana je veza s Novim, ali u prvim danima zbog nepostojanja partijske organizacije u Novom ta veza nije imala snažnijeg oslonca. S Drežnicom su preko Ledenica također postojale izvjesne veze, uglavnom Drežničana koji su se pred ustaškim terorom sklanjali u gornjim ledeničkim selima kod svojih prijatelja i drugova. Putem tih pojedinaca dolazile su različite vijesti iz Drežnice, ali se pouzdano ništa nije znalo nego to da ustaške vlasti svakodnevno vrše teror nad stanovništvom i da narod pred tim terorom bježi i sklanja se u šumu. O situaciji u Gorskom kotaru također nismo ništa znali o njihovoj aktivnosti i smislu priprema za pokretanje oružane borbe, a ni o Sušaku i njegovoj okolici.

Takva situacija nalagala je nama na Viševici da se što prije povežemo sa susjednom Drežnicom i s Brinjskim gornjim krajem i putem partijske organizacije Liča i Fužina s Gorskim kotarom, a posebno po mogućnosti i sa Sušakom. Isto tako da se povežu sva mjesta Vinodola i da se preko Ledenica, Krmpota ili Novog pokuša uspostaviti veza sa Senjom. Zato je odmah prvih dana, oko 10. kolovoza 1941, održan

sastanak svih komunista u logoru, i tu je razmotrena novonastala situacija nakon osnivanja partizanskog logora na Viševici. Prema mom sjećanju tom su sastanku prisustvovali: Toma Strizić, Milan Mataija, Blaž Kalafatić, Josip Saftić, Frana Mureta i Andrija Tus. Sastankom je rukovodio Toma Strizić.

Na tom sastanku podrobno je razmotrena vojno-politička situacija na terenu Vinodola i šire u onoj mjeri, koliko je to bilo moguće na osnovi podataka, odnosno vijesti kojima se raspolagalo, premda su te vijesti dolazile iz nesigurnih izvora i često su bile kontradiktorne. Najviše nas je tada zabrinjavala situacija u Drežnici. Širile su se svakojake glasine: o teroru ustaša nad drežničkim stanovništvom, o bježanju naroda u šumu, o otporu ustaškom teroru i slično. Takva neizvjesnost nalagala je da se što prije sazna što se zapravo zbiva u Drežnici. O situaciji u Lici, na Kordunu i u Bosni također su se širile razne glasine o borbama s okupatorom i ustašama, ali sve je to bilo nepouzdano. Ipak, iako nepouzdane, takve vijesti poklapale su se s našim željama i stavom KPJ o neizbježnosti borbe protiv okupatora i njegovih slugu i davale su nam poticaja za daljnje napore na organiziranju oružane borbe u ovom našem kraju.

Poslije tako ocijenjene situacije zaključeno je:

1. Da je raspoloženje naroda za borbu protiv okupatora i ustaša dobro, naročito u Bribiru i Ledenicama te u najvećem dijelu vinodolskih mjesta i da to raspoloženje treba iskoristiti za što veću mobilizaciju mlađih ljudi za partizane.
2. Da se što prije uspostavi i učvrsti veza s ostalim mjestima Vinodola: Novim, Grižanima, Crikvenicom, Sv. Jelenom (Dramljem) i Tribljem, a po mogućnosti preko Krmpota ili Novog i sa Senjom. Za taj zadatak određeni su drugovi Toma Strizić, Milan Mataija i Blaž Kalafatić.
3. Da se drugovi iz Ledenica kojima prijeti opasnost od hapšenja, odmah sklone u Gornja Ledenička sela do odlaska na Viševicu.
4. Da se drug Ladislav Vivoda, član partije i učitelj u Mataija Dragi, dok god bude moguće, zadrži na terenu radi održavanja veze s Novim.
5. Da Milan Mataija odmah krene u Drežnicu, da izvidi situaciju, poveže se s drugovima tamo i upozna ih sa situacijom kod nas. Da se što prije vrati i da nas obavijesti o situaciji na tom području.
6. Da Andrija Tus odmah pođe u Lič i Fužine, da se u Liču poveže s Franom Starčevićem, a u Fužinama s Andrijom Bubnjem i da ih obavijesti o situaciji na Viševici, mjestu partizanskog logora. Da se upozna sa situacijom kod njih te da uspostavi trajnu vezu između partijske organizacije toga dijela Gorskoga kotara i partizanskog logora na Viševici.

Svi su ovi zadaci u narednih deset do petnaest dana bili izvršeni. Milan Mataija vratio se iz Drežnice već treći ili četvrti dan. Obavijestio nas je da je dosta drežničkog stanovništva izbjeglo u šumu pred ustaškim terorom, da drugovi pripremaju osnivanje partizanskog logora

iznad sela Tomići. Posebno ohrabrenje bila je za nas vijest da se među njima nalazi i jedan španjolski borac. Kasnije smo saznali da je to bio drug Ivo Vejvoda. Milan nam je također ispričao da se jedna grupa brinjskih drugova nalazi u Brinjskom gornjem kraju i da, kao i drugovi u Drežnici, svakodnevno održavaju zborove na kojima raskrinkavaju politiku okupatora i ustaša i pozivaju narod na borbu protiv njih. Vijest da su Primorci osnovali partizanski logor na planini Viševici, Drežničani i Brinjaci primili su s velikim oduševljenjem, Saznanje da su se i Primorci digli u borbu protiv okupatora i ustaša u toj teškoj situaciji kada je narod bio zaplašen ustaškim terorom, značilo je veliku potporu partijskom rukovodstvu Drežnice na objašnjavanju linije KPJ i ciljeva NOB-e. To je bilo utoliko značajnije jer su se već tada pod okriljem okupatora javljale izvjesne snage koje su izjednačivale čitav hrvatski narod s ustašama i širile parolu da se s Hrvatima može razgovarati samo preko nišana. Sada je drežničko rukovodstvo NOB-e u primorskim partizanima imalo i konkretan primjer za raskrinkavanje takvih parola, tj. onih snaga koje stoje iza njih. Sama pojava Milana Mataije u to vrijeme među Drežničanima kada su i do njih dopirale svakojake vijesti, isključivala je svaku mogućnost sumnje u vijest koju im je donio. Drežničani su Milana dobro poznavali iz zajedničkog višegodišnjeg revolucionarnog rada za bolje radne i životne uvjete drežničkih i ledeničkih kirijaša i šumskih radnika na pilanama Mošuna i Breze. U svim tim akcijama Milan Mataija aktivno je sudjelovao, pa su ga s punim pravom i Ledeničani i Drežničani priznavali kao jednog od najaktivnijih boraca u svojoj sredini.

Zato nije nikakvo čudo što su mnogi Drežničani, kada je počeo ustaški teror 1941, potražili utočište i zaštitu među svojim ledeničkim drugovima u gornjim ledeničkim selima, a ovi su ih primili kao svoje stare drugove i prijatelje i pružili im sve što su mogli u tim teškim danima. To su bili osnovni razlozi zbog kojih je drežničko partijsko rukovodstvo Milanov izvještaj o stanju u Primorju primilo bez ikakvih rezervi.

Stoga uz do tada stvoreno prijateljstvo okupator ni tada ni kasnije nije uspio na ovom terenu između Srba i Hrvata posijati mržnju i nepovjerenje uza svu svoju perfidnu politiku zaštitnika Srba od ustaškog terora. Naprotiv, kao što je poznato, međusobno povjerenje neprekidno se pojačavalo zajedničkom borbom i već tokom 1941. godine preraslo u još čvršće oružano bratstvo i jedinstvo srpskog i hrvatskog naroda, ne samo Drežnice i Primorja nego je ono zračilo i mnogo šire. S Milanom Mataijom Drežničani su uputili Stojana Trbovića iz Stalka, koji će kasnije sve do pozne jeseni 1941. biti kurir između drežničke i bribirske partizanske čete.

Istog dana kada je Milan Mataija krenuo u Drežnicu, ja sam pošao u Lič i Fužine. Još za dana uspio sam pronaći Franu Starčevića u Liču. Kada sam mu ispričao odakle dolazim i po kakvu poslu, dogovorili smo se da tu prenoćim, a sutradan ćemo otići do Andrije Bubnja u Fužine. U oba mjesta Talijani su imali vojni garnizon, a u Fužinama je bila i

Pavelićeva oružnička postaja, pa je noću bilo ograničeno kretanje. Franu sam te večeri obavijestio o situaciji kod nas, a potom smo razgovarali o prilikama na terenu toga dijela Gorskoga kotara.

Drugi dan našli smo Andriju Bubnja na poslu u željezničkoj radionici. Upoznao sam ga sa situacijom na Viševici i u Primorju i opisao gdje se nalazi partizanski logor, radi povezivanja i održavanja daljnjih veza, a zatim sam se s Franom vratio u Lič. Od tada su između Liča i Fužina i partizanskog logora na Viševici organizirane trajne veze koje su kasnije proširivane raznim oblicima suradnje i međusobne pomoći. Naveče sam kod Frana upoznao Jožu Štajnera, studenta tehnike iz Zagreba. Obojica smo ujutro pošli na Viševicu. Tako je na Viševicu stigao i prvi partizan iz Zagreba.

17. kolovoza 1941. Toma Strizić održao je sastanak s drugovima iz Triblja, Crikvenice, Sv. Jelene (Dramlja) i Novog. Dan ili dva kasnije sastao se s Vjekoslavom Lončarićem iz Selaca koji nije bio došao na zajednički sastanak. Sastanci su održani na stazi koja vodi od Lukova prema Novom, sjeverno od kapelice sv. Jurja. Tom sastanku prisustvovao je iz Triblja Josip Šverko, iz Novog vjerojatno Ivan Šebalja, iz Sv. Jelene Rafe Brozičević, za Crikvenicu do sada nije utvrđen sudionik, iako se zna da je jedan drug bio prisutan. Pretpostavka je da je to mogao biti drug Viktor Bubanj.

Toma je na tim sastancima drugovima objašnjavao vojnu i političku situaciju, ciljeve i zadatke Komunističke partije i tražio od njih da se angažiraju na organiziranju pozadine, na mobilizaciji novih boraca te u prikupljanju oružja, municije, hrane i druge opreme za potrebe partizana. Osim ovih zadataka, on je posebno inzistirao na učvršćenju veza između pojedinih mjesta i stvaranju kanala za prebacivanje ljudstva i potrebnog materijala za partizane.

Oko 20. kolovoza 1941. Blaž Kalafatić sastao se u Bribiru s Matom Saftićem iz Grižana. I na tom sastanku razmotrena je tadašnja politička situacija uopće, a posebno stanje na terenu Grižana, i dogovoreni su zadaci na daljnjem političkom i organizacionom djelovanju aktivista Grižana. Blaž je Matu Saftića upoznao i sa situacijom u Bribiru i u partizanskom logoru na Viševici. Osnivanjem partijske organizacije u Grižanima ta se veza proširivala i učvršćivala, u čemu je naročitu zaslugu imao njen sekretar Toma Mavrić.

Oba ova sastanka, kako je već rečeno, održana su u Bribiru, a u obavještavanju drugova i u njihovu prihvaćanju sudjelovali su omladinci Frane Antonić-Dogljač, Joše Mršan, Jože Dorić, Mladen Plovanić, Božo Spoja, Vinko Tonković, a možda i još neki.

Nekoliko dana nakon toga Toma Strizić i Milan Mataija boravili su i na terenu Ledenica i Krmpota. U Krmpotama su se sastali s Mirkom Balenom. Da li je osim Mirka još netko od Krmpoćana bio na tom sastanku za sada nije utvrđeno.

S Novim je veza održavana putem druga Ladislava Vivode iz Ledenica, a od tih dana i putem Jože Mršana iz Bribira. Vivoda je vezu s aktivistima u Novom održavao posredovanjem Dorčića, a s talijan-

skim garnizonom, odnosno s obavještajnim oficirom puka poručnikom Smokvićem (Mochi) putem gostioničara Mite Nastasića. Veza preko Bribira održavana je s Đurom Katzom (Kac), kotarskim agronomom u Novom. Nešto kasnije, u jesen 1941, kada je tehnika Okružnoga komiteta prebačena u Novi, te su veze proširene i putem bribirskih mljekarica Marije Stanić, Gušte Stanić, a povremeno Zorom i Ivanom Kršulom-Pintarom, održavane s Marijom Vuković-Dunjom.

S partijskom organizacijom u Selcima veza je u početku oružane borbe održavana putem Jože Dorića iz Bribira, a kasnije se proširila pa su u njoj sudjelovale i mljekarice Anica Dorić, Cila Lončarić, a po potrebi i Vlado Dražić, Božo Spoja i Veljko Lončarić. Ova se veza naročito razvila od osnivanja OK KPH za Hrvatsko primorje u rujnu 1941. jer je njegov sekretar Mate Kršul-Mali boravio tada u Selcima. Tom je vezom osmog ili devetog rujna i sam Mate došao na Viševicu kao sekretar OK KPH za Primorje i proboravio jedan dan u razgovoru s Tomom Strizićem i drugim članovima Partije. To je bio njihov drugi susret, prvi put su se sastali kod Tome u Bribiru u jesen 1940. kada je Mate boravio privremeno u Selcima. Povezao ih je Vjeko Lončarić. Tema njihova razgovora prilikom ovog drugog susreta bila je ocjena vojno-političke situacije, posebno na terenu Vinodola, i razmatranje mjera koje treba poduzimati u duhu politike KPJ na organiziranju i razvijanju započete oružane borbe.

S Crikvenicom u prvo vrijeme nismo imali direktne veze. Ona je po potrebi održavana preko Selaca. Tek u studenom 1941. uspostavljen je direktan kontakt s Crikvenicom putem Dušana Cvetića. Dušan je povremeno dolazio u Bribir k obitelji Marije Čor-Frančiškove i njezina je kuća već tada bila stalan punkt partizana. Anica Šimac-Frančiškova nosila je mlijeko u Crikvenicu pa mi je pričala da se Cvetić želi sastati s nekim od nas iz šume. Tako sam se ja s njim sastao. Sjećam se da mi je tada govorio kako se pokušao povezati s Andresom za kojega je znao da je komunist, ali nije uspio, pa se obratio Anici Šimac koju je više godina poznavao. Kako ja tada nisam poznavao situaciju u Crikvenici, savjetovao sam mu da okuplja simpatizere NOP-a, naročito među omladinom, da prikuplja s njima hranu, odjeću ,oružje i ostalo za partizane. Iz razgovora s Dušanom već tada sam saznao da ima oko sebe okupljenu grupu omladinaca. Iz toga ili iz nekog drugog razgovora ostala su mi u sjećanju imena Anđela Brnjca i Zdenka Makuca iz te grupe, iako je ona bila veća.

Druga direktna veza preko Bribira s Crikvenicom ostvarena je u prosincu, a možda i nešto prije, putem Šime Marušića iz Kričine koji je za trgovca Živka Ivankovića dovozio namirnice za trgovinu, a uz to i prikupljeni materijal za partizane. Tu vezu najvjerojatnije je organizirao Josip Šverko iz Triblja jer je on bio povezan s nekim aktivistima NOP-a u Crikvenici, a poznavao se dobro i s Bribircima. On je imao vezu i s Drivenikom gdje je tada kao aktivist djelovao Jure Juričić, s kojim su se još u toku listopada 1941. u Driveniku sastali Blaž Kalafatić i Joso Štajner.

Osim ovih također je postojala veza još od kolovoza s Ivanom Brozičevićem iz Crikvenice, putem Bribiraca koji su radili na jadranskoj cesti u Sv. Jurju gdje je on bio poslovođa i organizirao radnike i mještane za pomoć NOB-i. Tim putem dobivene su izvjesne količine dinamita i živežnih namirnica.

Kao jedan od rezultata aktivnosti partijske organizacije iz Viševice u povezivanju s Gorskim kotarom i Drežnicom već oko 20. kolovoza 1941. dolazi do sastanka u podnožju Viševice, na mjestu zvanom Stup. Inicijativa za taj sastanak vjerojatno je potekla od Kotarskoga komiteta Delnice. Sudionici na tom sastanku bili su: Drago Mance, sekretar Kotarskog komiteta Delnice, Đuka Pavlić iz Liča, član Kotarskoga komiteta Delnice, Veljko Vučinić-Marković i Stipe Šimac iz Fužina te Branko Matić iz Srpskih Moravica. Iz partizanskog logora Viševice sudjelovali su Milan Mataija iz Ledenica, Toma Strizić, Fran Mureta, Josip Saftić i Andrija Tus iz Bribira. Na osiguranju toga sastanka nalazili su se Petar Spoja, Josip Veljačić Zebić, Mata Saftić i Ante Stipeč.

U prvoj točki ovoga sastanka pretresena je politička situacija i ocijenjeno je da je raspoloženje naroda za borbu protiv okupatora i njegovih slugu ustaša dobro, te da postoje realni uvjeti za priliv novih boraca u partizane. Na osnovi takve ocjene preuzete su i konkretne obveze za mobilizaciju novih boraca do kraja kolovoza.

Drugo pitanje, o kojemu se raspravljalo, bilo je pitanje izvođenja akcija na pruzi Zagreb — Sušak, radi ometanja okupatora u prijevozu ratnog materijala i vojske. Zauzet je jednodušan stav da se odmah pristupi pripremama za izvođenje akcije. U duhu tih zaključaka mi smo na Viševici odmah poduzeli mjere za nabavu eksploziva, a s dolaskom Ivana Hariša organizirali smo diverzantski kurs i u noći od devetoga na deseti rujna izveli i prve akcije na željezničku prugu kod Fužina i na skladište dinamita banovinskog Elektro-poduzeća za gradnju Hidroelektrane Tribalj na Ličkom polju.

Istovremeno je pojačana politička aktivnost među stanovništvom na objašnjavanju politike okupatora i ciljeva NOB-e, pa je do kraja kolovoza na Viševicu u partizanski logor došlo još oko 20 novih boraca iz Bribira i Ledenica, a nešto kasnije i nekoliko Gorana.

Drugi sastanak, samo nekoliko dana poslije onoga na Stupu, održan je u podnožju Bitoraja; za taj sastanak dobili smo mi na Viševici obavijest od drugova iz Liča i Fužina. Pošli smo Blaž Kalafatić, Joso Štajner i ja. Prema mom sjećanju tom su sastanku od Gorana prisustvovali drugovi Josip Brnčić, Frane Starčević, Veljko Vučinić-Marković i Stipe Šimac. Sastanku, kako su nam drugovi rekli, trebalo je da prisustvuje i neki drug iz Zagreba. No kako on nije došao, dogovoreno je da se sastanak održi i bez njega i da se razmotri pitanje daljnjeg razvoja partizanskih jedinica na terenu koji je tada pokrivala Viševica s obzirom na prohodnost šumskog kompleksa, približavanje zime i moguću taktiku neprijatelja.

Tako su inicijativom i aktivnošću partijske jedinice s Viševice ne samo uspostavljene nego i učvršćene veze s Gorskim kotarom i Drežnicom u prvoj polovini kolovoza 1941. Također su do tada ili nekoliko dana kasnije uglavnom povezana sva mjesta Vinodola i uspostavljena redovna veza s partijskim organizacijama ili aktivistima NOP-a tamo gdje još nije bilo partijske organizacije. Na taj način stvoreni su osnovni preduvjeti za daljnji uspješan razvoj NOB-e u ovom dijelu Hrvatskog primorja, ali i šire, jer kako se vidi iz do sada izloženih činjenica, aktivnost partijske jedinice s Viševice nije bila ograničena samo na Vinodolsko područje.

Ta aktivnost bila je odraz poznavanja položaja u kojemu su se našli naši narodi izdajstvom buržoazije i vladajuće klike, te dugogodišnje revolucionarne aktivnosti. Zato je poziv CK KPJ i CK KPH komunistima i svim rodoljubima na ustanak protiv okupatora i domaćih izdajnika prihvaćen kao realna potreba. Iz takva shvaćanja proizlazila je i odgovornost drugova na Viševici za daljnje razvijanje oružane borbe i njen uspjeh. Posebno se to odnosi na Tomu Strizića jer je on među nama imao najjasniju viziju daljnjeg razvoja NOB-e, pa uz odlučnost i hrabrost koja mu je bila svojstvena, od samog početka zauzeo najistaknutije mjesto u organiziranju oružane borbe na terenu o kojemu je riječ.

Na osnovi do sada izloženog jasno proizlazi da je ulogu partijskog foruma u Vinodolu u razdoblju organiziranja oružane borbe morala preuzeti partijska organizacija na Viševici. Drugačije nije ni moglo biti. Na terenu tadašnjih kotareva Crikvenice i Novog nisu postojali nikakvi partijski forumi, a Okružni komitet Sušaka nije se u tim danima osjećao na ovom našem terenu. Razlozi za to sigurno postoje, ali to nije predmet naše rasprave, pa se ja ne bih ni upuštao u to ovom prilikom.

To je bila, moglo bi se reći, prva faza zadataka i bez njezina bi izvršenja partizanski logor na Viševici, a time i daljnji razvoj oružane borbe kao najvažnijeg zadatka, postao besperspektivan ako bi i dalje ostao oslonjen samo na područje Bribira i Ledenica kojih su ga mještani prvih dana i sačinjavali. Ovako oslonjen na široko područje velikog dijela Hrvatskog primorja i čvrsto povezan s Gorskim kotarom, Drežnicom i Brinjskim gornjim krajem, već od prvih dana osiguran mu je ne samo opstanak nego su stvoreni i solidni uvjeti za priliv novih boraca, njegovo snabdijevanje i svestran razvoj NOB-e u ovom kraju. Tako je Viševica, odnosno bribirski partizanski logor, kako se tada zvao, postao centar okupljanja partizana čitavog Vinodola i jednog dijela Gorskoga kotara.

Kasnije, prema tome kako su sazrijevali uvjeti na pojedinim terenima, borci s tih terena izdvajali su se iz sastava bribirskog i osnivali svoje partizanske logore. Na taj način nastali su već u jesen 1941. Ličko-Fužinarski na Bitoraju i Ledenički na Ričičkom Bilu, a u rano proljeće 1942. Zagonjsko-Novljanski, Grižanski, Krmpotski, a nešto kas-

nije i Tribaljsko-Drivenički partizanski logor. Bez oslanjanja na tako široko područje odmah u početku oružane borbe i njena povezivanja u jedinstvenu frontu stvaranjem organizacije NOP-a ne bi bilo moguće postići takve uspjehe u razvoju NOB-e do proljeća 1942, pa ni kasnije.

I na kraju treba reći da je uloga partijske organizacije iz partizanskog logora, što se tiče rukovođenja oružanom borbom i stvaranja organizacija NOP-a, ostala neizmijenjena sve do osnivanja OK KPH za Hrvatsko primorje u rujnu 1941. Od tada OK preuzima rad partijskih organizacija na terenu. Tako se rad OK i partijskih organizacija iz partizanskih logora ispreplitao sve do ljeta 1942. kada su osnovani kotarski komiteti KPH koji su preuzeli cjelokupnu politiku rukovođenja svaki na svom terenu.